

Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników

Organizator: Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej

Warszawa, 23 - 24 września 2002 r.

Grzegorz Płoszajski

Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej

Kierunki rozwoju usług informacyjnych w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej we współpracy z innymi bibliotekami

Działalność Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej, jak każdej głównej biblioteki uczelnianej, jest ukierunkowana na użytkowników — przede wszystkim pracowników naukowych i studentów własnej uczelni — a także na współpracę z innymi bibliotekami własnej uczelni i bibliotekami naukowymi krajowymi i zagranicznymi. Szybki rozwój komputerowych technik informacyjnych i upowszechnianie korzystania z internetu daje nowe możliwości tworzenia, udostępniania i korzystania z zasobów informacyjnych, ale też stawia bibliotekom nowe wyzwania poprzez rosnące oczekiwania użytkowników.

Na naszej Uczelni inicjatywa poszerzania sieciowego dostępu do naukowych baz danych i z czasem także do czasopism elektronicznych początkowo w znacznej mierze należała do Biblioteki, przy czym decyzje były konsultowane ze środowiskiem pracowników naukowych. Prowadzona konsekwentnie od kilku lat działalność Biblioteki Głównej mająca na celu zapewnienie całej społeczności Uczelni coraz szerszego dostępu przez sieć komputerową do naukowych zasobów informacyjnych, w tym do znaczących komercyjnych baz abstraktowych i pełnotekstowych, przyczyniła się do tego, że użytkownicy coraz częściej sami stawiają nowe wymagania Bibliotece lub formułują oczekiwania co do wprowadzenia nowych usług. Sytuacja ta budzi uzasadnioną satysfakcję.

Jeden z takich zgłoszonych ostatnio postulatów użytkowników dotyczy ułatwienia im dostępu do konkretnych czasopism elektronicznych przez przygotowanie przez Bibliotekę Główną i stałe aktualizowanie listy czasopism dostępnych dla Uczelni w danym czasie w różnych bazach danych. Ma to być suma informacji dotyczącej czasopism dostępnych w sposób stały w ramach umów licencyjnych i czasopism dostępnych we względnie krótkich okresach promocji.

Tego rodzaju postulat ukazuje potrzebę użytkowników ujednolicenia w pewien sposób dostępu do coraz liczniejszych i bardziej różnorodnych zasobów informacyjnych. Przed pięcioma laty były to trzy bazy abstraktowe i żadnej pełnotekstowej. Obecnie Biblioteka Główna zapewnia dostęp do kilkunastu baz (w ramach różnych konsorcjów) abstraktowych i kilkunastu baz zawierających częściowo lub w całości pełne teksty artykułów z czasopism naukowych.

Biblioteka Główna prowadzi rozpoznanie w zakresie inteligentnych interfejsów umożliwiających nie tylko ułatwiony dostęp do konkretnych czasopism, ale jednocześnie przeszukiwanie różnych baz danych. "Inteligencja" interfejsu ma umożliwiać sensowne automatyczne ograniczenie liczby przeszukiwanych początkowo baz do baz najbardziej zbliżonych tematycznie do zapytania. Rozbudowa interfejsu o indywidualne profile

użytkowników może jeszcze bardziej ułatwić samodzielne poszukiwania w coraz liczniejszych i bardziej różnorodnych zasobach.

Z zainteresowaniem odnotowujemy informacje o możliwym wprowadzeniu inteligentnego interfejsu do krajowego systemu KARO, gdzie zakres przeszukiwanych bibliotek zależałby od tematu pytania i charakterystyk tematycznych samych bibliotek.

Według aktualnego stanu wiedzy do szczególnie zaawansowanych gotowych produktów należą SFX i Metalib. Umożliwiają one przeszukiwanie różnorodnych zasobów (zapytanie użytkownika jest tłumaczone na postać właściwą dla poszczególnych baz danych, a odpowiedzi z baz danych tłumaczone na jednolitą, uporządkowaną formę prezentowaną użytkownikowi). Możliwość merytorycznego zawężenia przez program liczby baz, do których są kierowane poszczególne zapytania użytkownika, podnosi wartość tak uzyskiwanej odpowiedzi. Obserwujemy szybkie wprowadzanie tych produktów na wielu uczelniach zachodnich. Jesteśmy zainteresowani tym, żeby przygotować wspólnie z producentem lub dostawcą oprogramowania testowe wdrożenie na naszej Uczelni takiego lub podobnego systemu, aby poddać go ocenie użytkowników.

Postulaty kierowane do Biblioteki Głównej pochodzą nie tylko od użytkowników indywidualnych. W odpowiedzi na wniosek Senackiej Komisji ds. Współpracy z Zagranicą Biblioteka Główna utworzyła kolekcję materiałów informacyjnych o uczelniach zagranicznych i zaprojektowała, wdrożyła i udostępniła bazę danych dotyczącą tej kolekcji (liczącej początkowo ok. tysiąca pozycji). Adresatami tych materiałów są pracownicy naukowcy tworzący nowe programy nauczania na naszej Uczelni oraz studenci zainteresowani studiami zagranicą.

Biblioteka Główna ma szereg podstawowych obowiązków względem społeczności akademickiej Uczelni dotyczących udostępniania własnych zasobów informacyjnych. System komputerowy Aleph, którym Biblioteka Główna posługuje się od roku 2000, został wdrożony także w kilku innych bibliotekach uczelnianych: w Filii Biblioteki Głównej, znajdującej się na tzw. Terenie Południowym i obsługującej przede wszystkim wydziały mechaniczne, a także w bibliotekach wydziałów Chemicznego, Inżynierii Lądowej, Inżynierii Materiałowej. Obecnie system ten jest wprowadzany także do biblioteki Wydziału Inżynierii Środowiska. Biblioteki objęte systemem Aleph mają wspólny katalog, dostępny w WWW dla wszystkich (ograniczenia dostępu mogą wynikać jedynie z liczby licencji).

Politechnika Warszawska ma 46 bibliotek, z których większość jest niezależna od Biblioteki Głównej. Około 20 bibliotek prowadzi katalogi elektroniczne w systemie ISIS, niedostępne w sieci ogólnouczelnianej. Decyzja wprowadzenia systemu Aleph w bibliotekach należy do władz jednostek prowadzących biblioteki (wydziałów, instytutów i in.). Z wprowadzeniem systemu Aleph wiążą się pewne koszty (zazwyczaj jednej licencji bibliotekarskiej i jednej użytkownika). Biblioteka Główna bierze na siebie przygotowanie konwersji danych, porównanie dołączanych danych z istniejącym katalogiem (porównanie "inteligentne", zapewniające odporność na niewielkie błędy katalogowania czy błędy literowe), pomoc organizacyjną dotyczącą m.in. przygotowania zasobów do wypożyczeń (kody paskowe, druk sygnatur), a także szkolenia samych bibliotekarzy i pomoc w trakcie dalszej pracy. Współpraca w zakresie przenoszenia katalogów elektronicznych innych bibliotek przyczynia się do poprawiania także katalogu Biblioteki Głównej; dostarcza też wniosków ułatwiających dalsze wspólne katalogowanie. Z satysfakcją możemy stwierdzić, że niektóre biblioteki bardzo szybko "stają na własnych nogach" i nawet wnoszą cenne doświadczenie i pomysły.

Do ważnych dla użytkowników problemów należy zakres informacji o zbiorach dostępny w katalogach elektronicznych. Pod tym względem w Politechnice Warszawskiej jest niejednolicie: w części dołączanych bibliotek katalog elektroniczny obejmuje wszystkie zbiory zwarte, a w innych, w tym w Bibliotece Głównej, jedynie jego część. Katalog

elektroniczny zbiorów zwartych Biblioteki Głównej obejmuje wszystkie pozycje od 1980 roku i wybrane pozycje z lat wcześniejszych. Liczba brakujących opisów bibliograficznych jest szacowana na ponad 20 tys. Problemu pełnej retrokonwersji nie udało się rozwiązać w ciągu ostatnich lat. Oczywiście jest ona prowadzona, ale ze względu na ograniczone możliwości etatowe i finansowe w tempie nader niewystarczającym.

Jak w tej sytuacji należy postrzegać obowiązek Biblioteki? Pracownicy starsi, mający wyrobiony nawyk, korzystają niekiedy z katalogów kartkowych. Tymczasem dla wielu młodych użytkowników zbiory, których nie ma w katalogu elektronicznym, jakby nie istniały, to znaczy ci użytkownicy sami do nich nie dotrą. Oczywiście w przypadku zbiorów uczelni technicznej można zastanawiać się, czy warto wkładać duży wysiłek w retrokonwersję pozycji mało aktualnych. Jednakże Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej jako I Centralna Biblioteka Techniczna ma obowiązek gromadzenia zbiorów z niektórych dziedzin. Jest więc rozsądne, żeby informacja o tych zbiorach była szerzej dostępna, najlepiej w sieci komputerowej.

Poszukując rozwiązania problemu przy umiarkowanych kosztach (realnych wobec możliwości bibliotek), w niektórych uczelniach utworzono odrębne katalogi elektroniczne zawierające obrazy kart katalogowych i bardzo ograniczoną informację tekstową (zasadniczo taki katalog jest odrębny od właściwego katalogu, ale możliwe są i pożądane jakieś formy ich wzajemnego powiązania). Tak uczyniono m.in. na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie (gdzie opracowanie danych tekstowych powierzono firmie). W Bibliotece Głównej rozpoczęto prace nad półautomatycznym lub automatycznym przygotowaniem podobnej informacji tekstowej na podstawie obrazów kart katalogowych. Kiedy prace te dadzą wyniki, będzie można ocenić, jaka postać takiego katalogu jest osiągalna przy jakim nakładzie pracy i kosztów i podjąć decyzje co do dalszego postępowania.

Katalog czasopism jest konstruowany w formie katalogu centralnego. Przewiduje się stopniowe objęcie nim całości zbiorów bibliotek uczelnianych niezależnie od tego, czy będą one korzystać z systemu Aleph, czy nie. Obecnie w katalogu są zbiory czasopism Biblioteki Głównej i Biblioteki Wydziału Chemicznego (będącej filią Biblioteki Głównej). Katalog jest kompletny, jeśli chodzi o tytuły i zeszyty, natomiast zaległości dotyczą tworzenia odrębnych opisów katalogowych zeszytów specjalnych z okresu ostatnich dwóch-trzech lat (niemniej jest w katalogu ponad 10 tys. opisów zeszytów specjalnych). Fakt dysponowania katalogiem czasopism w krótkim czasie po wdrożeniu systemu Aleph wynika z prowadzenia przez wymienione biblioteki w okresie poprzedzającym katalogu czasopism w innym systemie (ISIS) — w sposób, który umożliwił przeprowadzenie konwersji. Zakres prac przy konwersji był dość duży, bo należało także przejść z zapisów dokonywanych dużymi literami na zapisy normalne, ale zakończył się sukcesem. Co więcej przeniesiono automatycznie powiązania zeszytów specjalnych z opisami czasopism, a nawet z konkretnymi egzemplarzami (woluminami).

Współpraca bibliotek Uczelni obejmuje potencjalnie współpracę w gromadzeniu zbiorów. Współpraca ta ma częściowo charakter tradycyjny, oparty przede wszystkim na postulatach wydziałów odnośnie zakupu przez Bibliotekę Główną podręczników i skryptów dla studentów, a także postulatach indywidualnych pracowników naukowych. Biblioteka Główna udostępnia szybko w sieci informacje o dokonywanych zakupach, a nawet o zamówieniach, co ułatwia pozostałym bibliotekom podejmowanie własnych decyzji. Odnośnie zakupu podręczników i skryptów można powiedzieć, że w ostatnich latach nastąpiła znacząca zmiana polityki w tym zakresie, polegająca na zakupywaniu znacznie mniejszej liczby egzemplarzy poszczególnych książek. Usiłujemy to zrekomensować użytkownikom wprowadzając krótsze okresy wypożyczeń, tak by w ten sposób każdą książką można było obsłużyć więcej użytkowników.

Biblioteka Główna tworzy i utrzymuje własne bazy danych, udostępniając je w WWW, m.in. bazę Biblio, zawierającą bibliografię prac pracowników naukowych. Tworzy też bazy wspólnie z innymi bibliotekami. Kieruje tworzeniem bazy materiałów konferencyjnych Sympo. Baza Sympo tworzona jest w systemie ISIS; współtworzące ją biblioteki (ok. 60 bibliotek) nadsyłają dane o nowych materiałach w postaci pliku ISIS, a niekiedy w formie dokumentu papierowego. Dane te są poddawane kontroli formalnej i po ewentualnych poprawkach dopisywane do bazy, po czym aktualna postać bazy jest udostępniana w sieci w formie pliku ISIS, skąd współpracujące biblioteki mogą ją pobierać, by udostępnić u siebie lokalnie. Baza Sympo jest ponadto udostępniana w WWW.

Biblioteka Główna bierze udział w tworzeniu bazy zawartości czasopism technicznych; gdzie pracami kieruje Biblioteka Główna ATR w Bydgoszczy. Na zlecenie KBN zespół pracowników Biblioteki Głównej tworzy bazę Wykaz, zawierającą dane sygnałne o prenumeracie zagranicznych czasopism i baz danych w danym roku w poszczególnych bibliotekach, nie zajmuje się jednak jej udostępnianiem w internecie ani drukowaniem.

Bazy Sympo i Wykaz zawierają dane o lokalizacji materiałów konferencyjnych i czasopism w bibliotekach polskich. Pożyteczne byłoby sprzęgnięcie tych baz z programami przeszukującymi udostępniane online bazy abstraktowe i pełnotekstowe, tak by informacja o znalezionych publikacjach mogła być uzupełniona o wskazanie bibliotek posiadających te publikacje (ew. prenumerujących dane czasopismo). Jest to jedno z zadań wspomnianych wcześniej "inteligentnych" interfejsów informacyjnych.

Polityka informacyjna prowadzona przez Bibliotekę Główną wobec społeczności akademickiej własnej Uczelni polega na udostępnianiu w WWW informacji pomocnej w samodzielnym posługiwaniu się katalogami i bazami danych (m.in. instrukcje posługiwania się systemem Aleph, dostępne zarówno na ekranie, jak i w postaci pliku do pobrania i wydrukowania), oraz na oferowaniu przez Ośrodek Informacji Naukowej różnych form pomocy użytkownikom: wyszukiwań, instruktażu odnośnie przeszukiwania konkretnych baz online i na CD bądź bezpośredniej pomocy (zwłaszcza w przypadku STN), szkoleń użytkowników początkujących i szkoleń dla użytkowników zaawansowanych. Ponadto Ośrodek bądź inne oddziały Biblioteki Głównej prowadzą okresowe szkolenia bibliotekarzy z innych bibliotek Uczelni.

Jednym z zadań Ośrodka jest szkolenie studentów starszych lat w sprawnym wyszukiwaniu informacji w bazach danych. Szkolenie takie jest oferowane, ale jakby niedoceniane. Dość powszechna jest wśród studentów umiejętność posługiwania się wyszukiwarkami internetowymi w rodzaju AltaVista, ułatwiający dostęp do informacji, jednak uzyskiwania w ten sposób informacja ma często znikomą wartość naukową lub trudną do oceny, natomiast umiejętność dokonywania poszukiwań w kwalifikowanych bazach danych jest wśród studentów dość słaba. Wyjątkiem są studenci Wydziału Inżynierii Chemicznej i Procesowej, którzy przechodzą odpowiednie szkolenia. Biblioteka Główna czyni starania, aby studenci mogli wynieść ze studiów lepszą znajomość korzystania z źródeł informacji naukowej i ma nadzieję, że współpraca z pracownikami naukowymi prowadzącymi zajęcia dydaktyczne zaowocuje dopracowaniem się form pomocy odpowiednich dla poszczególnych grup studentów (szkolenia, instrukcje, a przede wszystkim wymagania stawiane przez prowadzących zajęcia projektowe i prace dyplomowe). W szczególności Biblioteka Główna zwraca uwagę na to, czy oferowane przez poszczególnych producentów produkty zapewniające dostęp do informacji naukowej są przyjazne dydaktyce.

Prowadzone w Bibliotece Głównej prace dotyczące Narodowego Zasobu Bibliotecznego są w stadium wstępnym. Biblioteka Główna dąży do zakupienia profesjonalnego skanera umożliwiającego cyfrową archiwizację zbiorów. Zapewne część zbiorów będzie mogła być udostępniana w sieci. Oczekujemy, że właściwe formy udostępniania zostaną wypracowane we współpracy z innymi bibliotekami.